

Beste iturrietatik

Podcast bidez prosumirtuatu ELEⁱ eskolan. Kontsumitzaile pasibo izatetik eduki-prosumitzaile izatera.

Héctor Ríos^{*}

Azken urte hauetan, aipatzen da oso garrantzitsua dela ekintzara bideratutako ikuspegia lantzea, zertarako-eta garatzeko bai ikasleen autonomia, baita *Life Long Learning* kontzeptua edo bizitza osorako ikaskuntza ere. Ikasgelaren barruan eta kanpoan ikuspegi hori erabiliz lan egiten badugu eta ikuspegi hori web-tresnak baliatuz ezarriz gero, komunikazio-gaitasun digitala ahalbidetuko duten ikaskuntza-estrategiak sustatu eta ikasle autonomoen eta *prosumirtutzaileen* (kontsumitu + produzitu + elkarri eragin) kontzeptua garatu ahal izango dugu, atzerriko hizkuntzen ikaskuntzan. Artikulu honetan, Gaztelania Atzerriko Hizkuntza Gisa proiektu digitalen bidez (gure kasuan, podcast-en bidez) ikasteko prozesuen aldeko arrazoiak eman nahi dira.

Lankidetzak eta talde-lanak garrantzi handia dute prestakuntza-prozesuetan. Horregatik, web 3.0 tresnek ahalbidetu eta areagotu egiten dute talde bateko partaide izatearen sentsazioa, eta, horrenbestez, komunikatzeko gaitasuna aro digitalean.

Ekintzara bideratutako ikuspegia ikasgelara eramateak eta planteamendu hori zeregin digital bidez osatzeak ikuspegi zehatzagoa eman diezaguke irakasleon eta ikasleon prestakuntza-prozesuetan esku hartzen duten gaitasunez, jarrerez, prozesuez, trebetasunez eta jakintzez.

ⁱELE: Gaztelaniaz, *enseñanza de español como lengua extranjera* (gaztelania atzerriko hizkuntza gisa irakastea)

* rios.hector@gmail.com @rioshector <http://rioshector.wordpress.com>

1. Ekintzara bideratutako ikuspegia atzerriko

Badaramatzagu urte batzuk atzerriko hizkuntzen ikasgelara eramaten ikasleengan oinarrituriko ekintza-ikuspegia, xede izanik ikasteko interesa piztea ikasle orengan. Horretarako, balio berezia duten gai esanguratsuak nabarmentzen ditugu. Horrela, eta Santa Cecilia (1995) ondo argudiatzen duenez, curriculum-mota horrek kezka handia erakusten du ikaslea oinarritzat izango duen ikaskuntzarekin, ikaslearen autonomiaren garapenarekin, ikasgelako dinamikarekin, ikaslearen premien azterketekin eta ikasleek nahiz irakasleek duten zereginarekin. Hezkuntzaren ikuspegi horren arabera, ikaslea norberaren munduarekin lotutako zeregin esanguratsuak eta egingarriak gauzatu joango da garatzen komunikazio-gaitasuna, eta ikusiko du lan egiteko era horrek gogobetetzen duela, baita bere buruarenganako konfiantza sendotzen ere.

Arnold-ekin bat etorriz (2000), ikaslea oinarri duten curriculumetik hainbat ondorio ateratzen dira, zeintzuek zuzenean eragiten dioten irakasle nahiz ikasle bakoitzak irakasteko/ikasteko prozesuan duen egitekoari. Gauzak horrela, hainbat termino ageri dira; esate baterako: premien azterketa, autonomia, ikasteko estrategiak, gaitasun (komunikatibo) digitala gaztelania atzerriko hizkuntza gisa ikasteari dagokionez, ikaskuntzarako ingurune eta sare pertsonalak, identitate digitala, etengabeko ikaskuntza, eta abar.

Garrantzi handia dute, halaber, ikasteko prozesuan esku hartzen duten faktore pertsonalek; alde batetik, aldagai afektiboak¹ nabarmentzen da (ikaslearen jarrera, motibazioa, adina, nortasuna, sexua, nazionalitatea, kultura, ikasteko duen esperientzia), eta, bestetik, aldagai kognitiboak (gaitasuna, ikasteko estiloa).

Europako Erreferentzia Markoak (EEM) aipatzen duenez, ikasteko gaitasuna honako hau da: behatzeko, esperientzia berrietan parte hartzeko eta lehendik dauden ezagutzei ezagutza berriak gehitzeko gaitasuna, baita beharrezkoa denean horiek aldatzekoa ere. Gaitasun horri esker, ikasleak modu eraginkor eta seguruagoan egiten die aurre hizkuntzak ikastean agertzen diren erronka berriei.

Lehentasunezkoa da ikas-estrategiak garatzea eta ikasten ikastea². O'Malley eta Chamotek (1990) egin zuten tipologia egoki samarra da, ikasleengan sustatzen diren hainbat eragiketa biltzen dituelako. Tipologia horretan, hiru kategoria bereizten dira: *estrategia metakognitiboak*, *kognitiboak* eta *sozioafektiboak*. Proposatutako hiru kategoria horiei *estrategia komunikatiboaren*³ definizioa erants geniezaieke. Estrategia horiei esker, ikasleak bere prozesuari errepara diezaiokie ikasten ari den bitartean, eta egile askok eza-

¹ Aldagai afektiboari buruzko informazio gehiago nahi izanez gero: Oxford, 1989; Oxford eta Nyikos, 1989; Rost eta Ross, 1991; Gardner eta MacIntyre, 1992.

² Ikasten ikasteko gaitasuna. Ikasleak bere ikaskuntza-prozesua zein den jakiteko eta prozesu horretan esku hartzeko, prozesu hori kontrolatzeko eta, era horretan, ikaslearen eraginkortasuna eta errendimendua areagotzeko duen gaitasuna garatzea.

³ Egileek saihaspen-estrategiak eta konpentsazio-estrategiak bereizten dituzte. Argudio hori gehiago aztertu nahi izanez gero, honako hauek irakurtzea gomendatzen dut: Williams, M. eta Burden, R.L. (1997) eta Kleinman, H. (1997).

gutza hirukoitz gisa definitu duten gaitasuna ematen diote ikasleari: ikaskuntza-zeregin, ikaskuntza-estrategia eta ikaskuntza-subjektuari buruzko ezagutza; edo, beste hitz batzuetan esanda: jakitea zertan datzan ikastea, jakitea nola ikasiko den hobeto eta jakitea nolakoak diren bai norbera, baita norberaren emozioak, sentimenduak, jarrerak eta gaitasunak ere.

Ikasteko autonomia da gaitasuna izatea nork bere ikasprozesuaren erantzukizuna hartzeko. Lau ezaugarri ditu: nahita gauzatzen da, kontzientea da, esplizitua eta analitikoa. Hizkuntzak irakasteko/ikasteko esparruan, Hollec-ek honela definitzen du autonomia: “nork bere ikaskuntza kudeatzeko gaitasuna izatea” (1984, 11. or.); gaitasun hori estrategia metakognitiboak garatuz lor daiteke. Autonomiaren erabilerari dagokionez, kolektibitateak eta komunikazioak era arduratsuan ahalbidetu eta sustatu besterik ez dute egiten autonomia hori. Autonomia gizabanako sozial gisa izan ohi ditugun gizarte-harremanetan taxaturiko prozesuen gaineko gogoeta egiteko eta prozesu horiek ulertzeko gaitasuna besterik ez da; era berean, beregaina izateko barne-sentimendua sustatzen du.

2. **"Prosumirtuatzea"** **sare-gizartean**

Ezagutzaren gizartean ikasteak honako hau esan nahi du:

- Balio soziokulturalak ulertzea: komunikazio masiboa, sarean, birnahasketa eta abar.
- Modu proaktiboan parte hartzea: ikaslea = *prosumitzailea*.
- Konektatzea eta elkarri eragitea: ikasteko sareak sortzea (pertsonak, eremuak, interesak) = *prosumirtuatzea*.
- Jardunbideak partekatzea > Elkarlanean egiteko jardunbideak, sarean.
- Identitate digitala garatzea.
- Autonomia garatzea: identifikatzea lorpenak eta helburuak, eta identifikatzea ikaskuntza, jarrera kritikoa izatea.

Bi bosturteko baino gehiago daramagu web 2.0 edo *elkarlanean aritzeko webgune soziala* izeneko etapa teknologikoan (O'Reilly, 2004), eta 3.0 fasean sartu berriak gara. Fase horretan, “gauzen Interneta ari da gizabanakoak prosumitzaile bihurtzen eta jarduera bakoitza elkarlan-ekintza bilakatzen” (Rifkin, 2014, 504. or.). Webgune sozialak bi ezaugarri ditu: elkarlanerako izatea eta parte-hartzailea. Eragile nagusiek informazioaren jasotzaile hutsak izateari uzten diote, eta edukia sortzen hasten dira, sareko gainerako erabiltzaileekin elkarlanean jardunda eta partekatuz. Badira urte batzuk aldaketa hori ezarri zela, eta kontsumitzaile izatetik prosumitzaile, edo *prosumirtuatzaile* izatera igarotzen ari dira (nik nahiago dut horrela deitu, interakzioaren garrantzia dela eta).

Hiztunek, gizarte-eragile diren aldetik, eguneroko zereginetan erabiltzen dute hizkuntza gizarte-ingurune jakin batean, komunitateko gainerakoekin

lankidetzan jardunez eta negoziatuz. Webgune soziala erabiltzaileek elkarri eragiteko duten gaitasunean oinarritzen da, eta web-tresnei esker banatzen eta hedatzen du informazioa —blogak, wikiak, podcastak, sare sozialak, edukiaren biltegiak, markatzaile sozialak, berrien irakurgailuak eta abar—; ondorioz, nahikoa arrazoi badago erabiltzeko 3.0 lanak edo proiektu digitalak, atzerriko hizkuntzaren bat ikastea. Tresna horiek, ikaskuntzan ondorio positiboa izan dezaten, edukia sortzeko eta webguneko beste erabiltzaile batzuekin partekatzeko aukera eman behar dute, baita elkarriketa digital handian parte-hartzea sustatzekoa ere: *prosumirtuatzea*.

Gaitasun komunikatibo digitala (hemendik aurrera, GKD) digitalismoaren ondoko gizartean edonork ikasteko eta garatzeko behar dituen gaitasun eta trebetasun guztiak osatzen dute. IKT-IET-APT teknologiak⁴ erabiltzen ditu oinarri gisa, ikasteko ingurune pertsonalak (NIA edo PLE) eta ikasteko sare pertsonalak (PNL) lortzeko, ebaluatzeko, mantentzeko, produzitzeko, sortzeko, hedatzeko, trukatzeko, garatzeko eta haietan parte hartzeko.

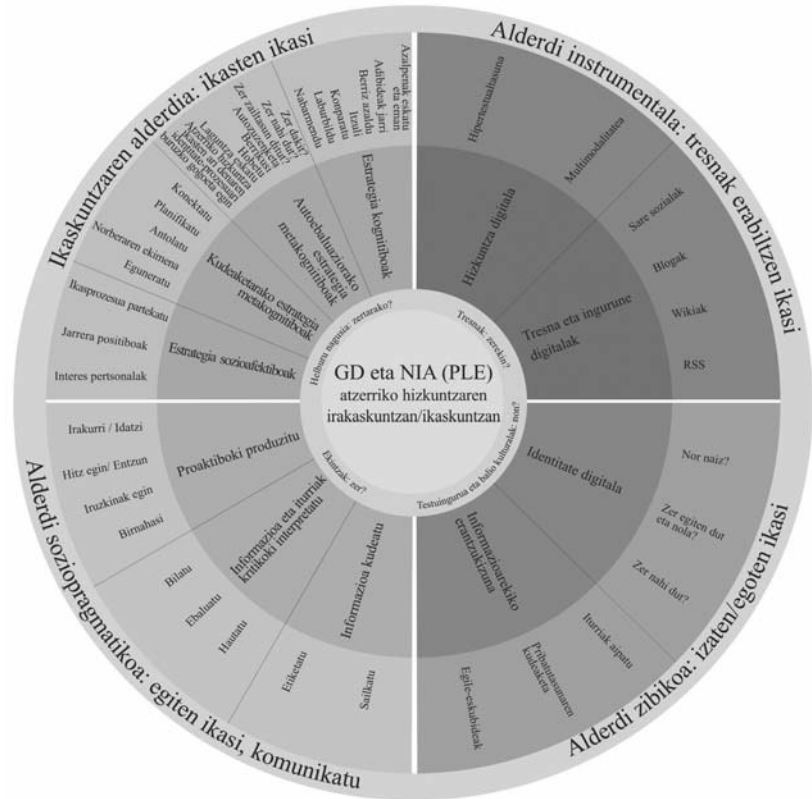
Gaztelania Atzerriko Hizkuntzaren irakasle gisa, komunikazioaren profesional bihurtzera bideratuta gaude, eta ikasleengan garatuko ditugu bai hizkuntza-gaitasuna, bai gaitasun komunikatiboa, baita gaitasun komunikatibo digitala ere. Horrela, sareko komunikazioan murgilduko gara, zeinetan ezaugarri hauek nabarmentzen diren: modalitate askotarikoa izatea, konexioa eta hipertestua; baita elkarlana, lankidetzeta eta edukia partekatzea ere. Gaztelania Atzerriko Hizkuntza gisa irakastearen eremuan, gaitasun digital gisa ulertzen dugu honako alderdi hauek garatzea:

- a. **Alderdi instrumentala edo zerekin egiten den lan.** Tresnak erabiltzeko eta tresna horiek ingurune digitaletan baliatzeko garatu behar den ezagutzari buruzkoa da alderdi hau. Ikasleek jakin behar dute multimodala (testua, audioa, bideoa, irudiak) eta hipertestuala dela hizkuntza digitala.
- b. **Alderdi soziopragmatikoa edo zer egiten den, zer lantzen den.** Ikasleak egiten ikasteko gaitasuna garatu behar du, baita komunikatzeko eta esperientziak trukatzekoa ere. Ildo horretan, ikaslearen produkzio proaktiboak berekin du edukia irakurtzea, entzutea, idaztea, produzitzea, iruzkinak egitea, laburtzea, hedatzea eta birnahastea. Ikasleak kritikoa izan behar du lortzen duen informazioarekin, zertarako-eta hobe dezan duen gaitasuna informazioa biltzeko, ebaluatzeko, egiaztatzeko eta hautatzeko. Era berean, alderdi soziopragmatikoaren helburua da ikasleak jasotzen eta erabiltzen duen informazioa kudeatzen joatea, kategoriak eta etiketak baliatuz.

⁴ IKT: Informazioaren eta Komunikazioaren Teknologia; IET: Ikaskuntzarako eta Ezagutzarako Teknologia; APTak: Ahalduntzeko eta Parte hartzeko Teknologiak.

- c. **Alderdi zibikoa edo ikaskuntza non garatzen den.** Ikasleak jabetu behar du oso garrantzitsua dela ingurune digitalean ikastea eta bertan egoten jakitea. Erabiltzailearen identitate digitalak argia eta irekia izan behar du, eta erakutsi behar du benetan nor naizen, zer egiten ari naizen sarean eta zer nahi dudana. Ikasleak bere identitatea kudeatzen du, baita identitate horren erantzule egin ere (*offline* errealitatetik bereizten ez dena), eta kudeatzen duen informazioaz ere arduratzen da; betiere, iturriak aipatuz eta egile-eskubideak errespetatuz.
- d. **Ikasten ikastea edo zertarako erabiltzen ditugun ikasteko ingurune digitalak.** Ikasten ikasteak esan nahi du estrategia sozioafektiboak sustatzen direla, gure ikaskuntza eta lortzen dugun informazioa partekatzen ditugunean. Ildo horretan, ikasleak jarrerara positiboak indartzen ditu bere eta komunitatearen interesen alde. Estrategia metakognitiboek ahalbidetzen dute ikasleak sareak konektatu eta zabaltzea, baita ikaskuntza norberaren ekimenez planifikatu eta eguneratzea ere. Ikasleak bere buruari galdetzen dio zer dakien eta nora iritsi nahi duen; ondorioz, sustatzen da zailtasunei aurrea hartzeko gaitasuna, berrikuspenaren eta autozuzenketaren bitartez. Horri esker, eta ikaskuntzarako sareak areagotzen ari direnez, ikasleak ikasten du nola eskatu eta nola eman behar dituen laguntza edo aholkuak, horixe baita ikaskuntza eta norberaren nortasuna garatzeko arauetako bat. Azkenik, alderdi horrek estrategia kognitiboak garatzen ditu hainbat ekintzaren bitartez; esaterako: zalantzei, kontzeptuei edo informazioei buruzko argibideak eman eta eskatuz, ulermena errazteko adibide praktikokoak jarritz, hainbat hizkuntzatar itzuliz, alderdi garrantzitsuak nabarmenduz, eta abar.

1. irudia: Gaitasun digitala (GD) eta norbere ikas-alorra edo personal learning environment (NIA edo PLE) (Torres, 2010).

Har dezagun abiapuntu gisa Adell-ek eta Castañedak (2010) NIA edo PLE-ri buruz ematen diguten ikuspegia:

Norbere Ikas-Alorra edo Ikaskuntzarako Ingurune Pertsonala gaur egun ikasgeletan pertsonen atxikitako prozesu iraunkor gisa egiten denaren osagarri da; osagarri hori pertsona bakoitzak ikasteko normalean erabiltzen dituen tresnek, informazio-iturriek, loturek eta jarduerak osatzen dute; horrez gain, pertsona eta bakarra da, norbanakoaren jardueraren eta horrek egiten dituen aukeren, gustuen eta zirkunstantzien ondorio.

Norbere Ikas-Alorra honela egitura daiteke:

1. Gogoetarako tresnak eta estrategiak.
2. Harremanetarako tresnak eta estrategiak; azken honek osatzen ditu Ikaskuntzarako Sare Pertsonalak edo PLNak. Hiru mailatan banatzen dira sare horiek:

- i. Informazio-xedeekiko lotura
- ii. Egiten dugunaren berri ematea
- iii. Besteekiko harremanak

e-Learning itxiak ez du ia inolako metodologia-aldaketarik eragin ikasteko eta irakasteko moduan. Horren ondorioz, 2005. urtean 2.0aren booma izan zen, eta horrek ekarri zuen paradigma aldatzea ikaskuntza informalararen alde: hau da, sarea parte hartzeko plataforma gisa erabiltzea, non erabiltzaileek informazioa kontsumitzen duten eta, ondoren, informazio hori sortu, birnahasi eta hedatu egiten duten etengabeko trukearen bidez (prosumirtuaztea). Ikasleei Interneten une oro ikasten irakasten badiegu (etenik gabe haien NIA edo PLEa eraikiz, kudeatuz eta finduz), ikasle horiek modu integral eta iraunkorki jarraitu ahal izango dute garatzen profesionalki eta pertsonalki, edota, beste hitz batzuetan esanda, gaur egun etengabeko ikaskuntza edo *Life Long Learning* gisa ezagutzen duguna baliatuko dute.

Mora Teruel-ek gogoeta bat egitera gonbidatzen gaitu: alde batetik, ikasleak ikasteko duen prestasuna sustatzeko, ikasleengan jakin-mina pizteak duen garrantziaz, eta, bestetik, pentsamendu kritikoaren eta sortzailearen sorrera argitu, sustatu eta aztertuko duen ikuspegi berri bat eratzekeo premiaz.

Jakin-mina emozioaren oinarritzko elementuetako bat da. Jakin-minak emozioa pizten du, eta emozioaren bitartez arretaren leihok zabaltzen dira, eta arreta ezinbestekoa da ezagutza sortzeko. Horretarako, jakin-mina pizteko, jakin-mina hunkituko duen estimulu interesgarri eta berri bat behar da. (Mora Teruel, 2013, 73. or.)

Reig-ek (2012) iradokitzen du teknologia berriei esker izango garela gai gauza berriak egiteko eta adimen berriak erakusteko. Egile horrek dioenez—Sparrow, Liu eta Wegner oinarritzat hartuta (2011)—, zenbait ebidentzia zientifikok argi uzten dute geure burua, gure arreta eta gure memoria bilakatu egiten direla, eraginkorrakoak izateko ekosistema digitalean. Zehazki, aipatutako azterlanean adierazten da bilatzaileak nola aldatzen ari diren geure buruek informazioa prozesatzeko eta gordetzeko duten modua. Izan ere, ahaztu egiten ditugu Interneten bila ditzakegun gauzak, bai baitakigu hantxe izango direla. Gauzak gogoratu ordez, orain gorde besterik ez dugu egiten beharrezko dugun informazioa behar dugunean aurkitzeko modua (informazioaren kudeaketa). Horrela, Sparrow et al. egileen ustez, aldatu egin beharko genuke irakasteko eta ikasteko modua, garrantzi gutxiago eman beharko genuke buruz ikasteari eta garrantzi handiagoa eman ideiak ulertzeari eta pentsatzeko era desberdinei. Ezagutza, soziabilitatea eta multimedia ugari izatea lirateke, Reig-en ustez, hezkuntzan gaur egun gertatzen ari den disrupzioaren⁵ gai eta arrazoi nagusiak.

⁵ Editorearen oharra. *Disrupzio* (lat. disruptio, -ōnis / goi-mailako hizkera edo zient.)- haustura edo etenaldi zakarra.

Hiru egile horien ekarpeni erreparatuta eta gaztelania atzerriko hizkuntza gisa irakasten duen irakasle gisa dudana ezagutza erantsita, esan dezaket aldatzen ari den errealitate baten aurrean gaudela, eta kontuan hartu beharrekoa dela. Ustez gure barru-barrukoak diren gustu, uste eta egiez haratago, datu enpiriko horietara zabaldu behar dugu, zeren eta datu horiek egiaztatzen baitute balio disruptiboa⁶ duela irakatsi eta ikasteko prozesuetan ikasteko eta parte hartzeko ingurune pertsonalak ezartzeak (PLEP da *Personal Learning Environment and Participation* hitzaren ingeleseko laburdura).

Neurozientziak zera dio: a) arreta da ezagutza sortzeko giltzarria; b) jolasa, berriz, oso indar handiko elementua da jakin-mina gozamenaren bitartez pizteko, eta c) pentsamendu kritikoa eta sortzailea sustatu behar dugu. Azterlan horiek agerian jartzen dute hezkuntza-ekosistemak sortzearen ondorioz nola ari den aldatzen ikasteko modua, eta, geroztik, alfabetatze berria ere sortzen ari dela.

3. Nola diseinatu edo nola ahalbidetu PLEPa sortzea?

PLEPa sortzen da sare sozialak erabiliz ikasten duten komunitateen bitartez, proiektu digitalak sortuz eta ikaskuntzarako ingurune eta sare pertsonalak begien bistan jartzea eta garatzea dakarren prosumirtuatzaren bitartez. Arestian adierazitakoa zenbait adibideren bitartez azaltzeko, ELE ikasgelan⁷ podcasta erabiltzeko aukera hartuko dut oinarri gisa.

Nire ikas-irakas ikuspegiaren arabera, unitate bakoitzaren amaieran azken hizkuntza-zeregin bat egin behar izaten da. Hortik abiatuta, ahalegintzen naiz uztartzen ikasgelako lana eta sarean ikasteko jarduerak edo atazak (proiektu digitalak), betiere sare sozialen eta Interneten eskuragarri dauden zerbitzuen bitartez. Labor-labor azalduko ditut, proiektu digitalak lantzean, nire ustez, funtsezkoak diren urratsak eta neronek gauzatzen ditudanak:

- Talde bat sortzen dut ikasleek lehendik erabiltzen duten edo ikasle gehienek lehendik ezagutzen duten sare sozialen batean. Zer sare sozial erabili behar den erabakitzeak buruko min handia eragiten du, zeren eta ikasleen % 100ak ez baitu inoiz sare sozial bera erabiltzen. Azken urte hauetan, talde itxiak sortu ditut Facebooken, horixe baita ikaslerik gehienek ezagutzen duten sare soziala. Uste dut ez dela ideia ona irakasleari erosoan gertatzen zaion sarea erabiltzera behartzea eta sare hori baliatzea. Hobe da gehienek erabiltzen duten sare sozialera hurbiltzea, eta, lehen-txeago adierazi dudanez, Facebook da gehienek ezagutzen dutena.

⁶ Editorearen oharra. *Disruptibo* terminoa ingelesezko *disruptive* hitzetik dator, eta aldaketa garrantzitsu bat eragiten duen hori izendatzeko erabiltzen da normalean. Esaterako, konputagailu pertsonala sortzea gutxi disruptiboa izan zen, eta, ondorioz, idazmakina baztertu zen.

⁷ ELE ikasgelan, edo gaztelania atzerriko hizkuntza gisa ematen duten ikasgelan.

Beste modu batera esanda, elkarrekintzarako eremu bat sortzen saiatzen naiz. Magrok (2013) Hezkuntza, Kultura eta Kirol Ministerioaren Hezkuntza Teknologia eta Irakasleen Prestakuntza Institutu Nazionalaren⁸ blogean adierazten duenaren arabera, honako aukera hauek dituzte ikasleek eremu horretan:

Bizi dugun kultura digitalaren balioak ulertzeko; nor bere ikas-prozesuan modu proaktiboan parte hartzeko; konektatutako, kokatutako eta testuingurua duen ikaskuntza garatzeko; ikaskuntza-sareak sortzeko; praktikak eta esperientziak partekatuzko; elkarlaneko ikaskuntza ulertu eta erabiltzeko; ikaskuntzan autonomiarako gaitasuna garatzeko; helburuak jartzeko, eta ikaskuntza-iturriak hautatzeko jarrera kritikoa izateko. (Magro, 2013).

- Ekintzara bideratutako ikuspegi bat ezartzen dut proiektu edo lan digitalen bitartez. Egindako lanaren arabera, ikasleekin hitz egingen dut, zer motatako lan digitala egin genezakeen adosteko; podcasta, horixe da hemen deskribatutako dugun proiektua. Baina egia da beste egiteko batzuk ere sor litezkeela; esate baterako: sarre-rak Wikipedian, ekitaldi batean zuzenean parte hartzea eta Twitter bidez hedatzea edo bideoak azpigitulatzeko, esaterako. Ikasleek erronka jaso eta zeregin aktiboa izan behar dute, batetik, azalera daitezkeen beren interes pertsonalak, grinak eta identitatea (alderdi horiek motibazioa izaten laguntzen dute) eta, bestetik, lagungarri izan dadin eskuartean duten gaia lantzeko.
- Behin argi dutenean zer egingo dugun, edukia bilatzen hasiko dira —bilatu, iragazi, hautatu, partekatu eta edukiarekin elkarri eragin—. Nik Twitter eta Diigo erabiltzea bultzatzen dut; izan ere, uste dut bi tresna horietan —hedapen-iturria lehena, eta kudeaketa-tresna bigarrena— aurki ditzaketela hain ohikoak ez diren edukiak eta beren NIA (PLEa) aberasten lagundu diezaieketen erabiltzaileak. Ikus dezakegunez, informazioa bilatzeko unetik hasita, sare sozialak erabiltzeak zeregin garrantzitsua betetzen du. Bigarrenik, eta lanerako baliagarria izango zaien edukia —bideoa, audioa, blog-sarrerak, egunkarietako artikulak, ikerketa-azterlanak, elkarriketak, Wikipediako sarrerak, eta abar— hautatzen duten bitartean, informazio hori kudeatzeko eskatzen diet; horretarako, web-markatzaileen sare batean (Diigon, adibidez) gorde behar dute informazio hori. Horrek erraztu egiten du kudeatutako edukia nonahitik jarraitzea, eta berriro ere indartu egiten da NIA kontzeptua. Hirugarrenik, informazioa garrantzitsua dela

⁸ Hezkuntza, Kultura eta Kirol Ministerioaren Hezkuntza Teknologien eta Irakasleen Prestakuntzen Institutu Nazionala. Webgunea: <http://educalab.es/intef> Twitter: <https://twitter.com/educaNTEF>

uste duten bakoitzean, informazio hori sare sozialean iraul dezatela gomendatzen diet, ikasgelako gainerako ikaskideekin partekatzeke, hedatzeko eta elkarrekintzarako aukerak sortzeko. Hirugarren fase horretan, berriro ere azaleratzen dira ikaskuntzarako ingurunea eta sare pertsonala indartzen dituzten norberaren elementuak.

- Podcast-programaren egitura, gidoia idaztea, bikoteka zuzentzea, iruzkinak gainbegiratzeko, eta zuzenketei buruzko materiala eta edukia sortzea. Testua idaztean, Google Drive moduko tresna baten bitartez, gainerako ikaskideei eta ikaskuntza-komunitateari aukera ematen diegu aipatzeko egon litezkeen akatsak —lexikoaren alorrekoak, ortografiazkoak, funtzionalak, puntuaziozkoak, gramatikalak, ama-hizkuntzarekiko interferentziak, edukiaren eta formaren alorrekoak— eta atzerriko hizkuntzaren bat ikastearen berezko gainerako alderdiak. Iruzkin horiek, irakasleak gainbegiratu eta zabaldu ondoren, elkarlanean egindako dokumentu berri batean jasotzen dira, zeinetan ikasleek berek sortzen duten “hizkuntzari buruzko gogoetak” izeneko eskema bat.
- Sortutako edukia editatzea, (bir)nahastea, argitara ematea eta hedatzea. Orain, alderdi dibertigarriena dator: audioaren grabazioa —dagozkion probekin, barre-argara eta guzti—. Audioa grabatu eta editatu ondoren, audioaren fitxategia Internetera igotzen da, audio-biltegi batera (Ivoox-era, adibidez), sarean eskuragarri egon dadin, bai partekatzeke, bai txertatzeko, baita estekatzeko ere. Hortik aurrera, Interneteko komunitatearekin partekatzeke erabili ahal izango dugu audio-fitxategia. Gure kasuan, bloga izango da audioa txertatzeko euskarria. Izan ere, blogak aukera ematen digu ez bakarrik podcastaren edukia aurreratuko duen testu-sarrerara bat idazteko, baita blogaren sarreran zuzenean txertatzeko ere. Eta prest dauzkagunean argitara emateko sarrera-testua —hemen berriro errepikatuko dira goian azaldu ditugun idazteko eta bikoteka zuzentzeko faseak— eta informazioa kokatzeko erabiliko dugun euskarria, argitara eman eta zabaldu egingo dugu.

Ibilbide horrek argi eta garbi erakusten du, ikasgelako lana egitean, garrantzi handia duela 3.0 webguneak irakas-ikas prozesuetan. Nire irakaskuntzajardunbidearen autokritika moduan eta barrura begirako azterketa gisa, nahiz eta ni oso pozik nagoen prozesu horiekin eta ikasleen ikaskuntzarako ingurune pertsonalak aberastearekin, ez dut lortzen ikasleak ikaskidez eta irakaslez osaturiko *ikasuntzarako eskola-saretik* haratago joan daitezen eta beste komunitate edo sare batzuetan parte har dezaten. Gogoeta hori positiboa da, zeren eta horri esker lortuko baitugu geroago hobetzea didaktika- eta gardentasun-alderdiak, betiere ikasgelen irekiera normalizatzeari begira.

4.- Podcast. Proiektu digitala prosumirtua- tzeko

Ikasleek podcast bidez egiten dituzten lanek aukera ematen dute lantzeko trebetasun integratuak, ahozko adierazpena eta ulermena, idatziaren adierazpena eta ulermena, eta ahozko interakzioa; eta, era berean, ahalbidetzen dute gaitasun digitalak garatzea, informazioa bilatzea, balioa izan eta interesgarriak diren albisteak hautatzea eta baztertzea, talde-lana, denboraren banaketa eta antolamendua, eta taldearen interakzioa eta lankidetzatzea (ikaskuntza-komunitatearen onerako).

Jarraian, azken urte hauetan gauzatutako bi proiektu aurkeztuko ditugu, biak gaztelania atzerriko hizkuntza gisa ikasteko podcastaren erabilera oinarrituak.

4.1. Podcast ELEÚnica proiektua

Proiektu hori *Università degli Studi di Cagliari* unibertsitateak finantzatu zuen, *Facoltà di Studi Umanistici* fakultateak gainbegiratu, eta ikasleen autonomia sustatzeko atzerriko hizkuntzen ikaskuntzan Gaitasun Komunikatibo Digitalaren garapenaren barruan kokatzen da. Zehazki, zera da proiektuarekin lotu nahi dena: hainbat mailatan (A2-B2) dabilzan unibertsitate-ikasleek gaztelaniaz sortzea podcast bat. Proiektua 30 ordukoa da. Horretarako, parte-hartzaileek eta irakasleak hamar bilera egin zituzten, eta saio bakoitza hiru ordukoa izan zen. Proiektuak azpimarratzen du gaur egun garrantzitsua dela ikasleek garatzea ez bakarrik gaitasun komunikatiboak, baita gaitasun komunikatibo digitalak ere.

Gure kasuan, podcastak 5 programa edo emanaldi dauzka. Programa edo emanaldi horietako bakoitza gauzatzeko, ikasleek hiru orduko bilerak egin behar izan zituzten astean behin. Bilera horiek programa antolatzekeo burutu ziren: parte-hartzaileak, landutako gaiak, esku-hartzeen iraupena, esku-hartze horien hurrenkera, musika aukeratzea, eta abar. Eta hori guztia hurrengo bilera prestatzeko, hau da, programa editatu eta grabatuko zen bilera prestatzeko. Horrela, programa bakoitza —egitura eta edizioa/grabazioa— egiteko sei ordu inguru behar izan ziren: hiru ordu programa prestatzeko eta programatzeko erabili ziren, eta beste hiru ordu gehiago programa editatzeko eta grabatzeko.

Orokorrean, programa bakoitza hainbat ataletan banatzen da:

- Parte-hartzaileen aurkezpena: programan landuko diren gaiei buruzko aurrerapen labur bat.
- Hautatutako berriei buruz ikasleek beraiek dituzten iritziak.
- Tokiak, ohiturak, herri-jaiak, kultura eta gizartea aurkeztea, ikasleen ikuspegitik.
- Azkenik, aholku eta gomendio batzuk Erasmuseko ikasleentzat, eta esamolde batzuk bertako hizkuntzan.

Ikasleek egin beharreko lanak hizkuntza-trebetasunak lantzea ekarri zuen:

ahozko adierazpena eta ulermena, idatzizko adierazpena eta ulermena, eta ahozko interakzioa.

Oso garrantzitsua izan zen, halaber, gaitasun digitalak garatzea, informazioa bilatzea, balioa eta interesa duten berriak hautatzea eta baztertzea, talde-lana, denboraren banaketa eta antolamendua, baita lanaren interakzioa eta lankidetzaren ere (ikaskuntza-komunitatearen onerako). Alderdi horiek guztiak, hizkuntza-trebetasunak garatzeaz haratago, *Podcast ELEÚnica* proiektuaren bitartez sustatu ziren.

Lehentxeago adierazi dugunez, lan-saioak hainbat fasetan banatu ziren. Lehendabizi, informazioa bilatu eta aukeratu zen. Prozesu horrek iraun zuen bitartean, parte-hartzaileek programaren eduki bilakatzeko garrantzitsuak ziren informazioak aukeratu behar zituzten. Ondoren, taldeko kideek informazioa antolatu zuten, eta esku-hartzeen ordena banatu. Lanaren bigarren zatian, datuak berriro landu ziren, eta programa grabatu eta editatu egin zen. Azkenik, proiektuaren blogean⁹ eman genituen argitara programaren deskribapen txiki bat eta audioa¹⁰.

Erabilitako tresnei dagokienez, hasieratik erabili ziren horietako batzuk. Beste batzuk, ordea, proiektuarekin aurrera egin ahalean eta ikasleen premien arabera erabili ziren. Jarraian, lanaren urrats bakoitzean erabili ziren tresnak deskribatuko ditugu.

Ikasturtearen hasieratik, talde itxi bat erabili genuen Facebooken, irakaslearen eta ikasleen arteko komunikazio-eremu birtual bat sortzeko. Zehazki, tresna hori erabili zen kideen artean partekatze eta elkarrekintza sortzeko, mezuen, fitxategien, loturen, baliabideen eta abarren bitartez. Hau da, ikasgelara bideratutako ingurune birtual bat sortzeko, noiznahi eta nonahitik bertara jotzeko aukera ematen zuena. Ikasleentzako erreferentziagune bat.

Ikasleek informazioa bilatzen zuten neurrian, eta dagokion gaiari buruzko ideia zabalago bat zuten neurrian, etiketatzeko eta partekatze zerbitzu bat erabiltzea erabaki genuen, garrantzizko edukiak hautatzeko, Diigo, informazio pertsonala kudeatzeko sistema bat, zeinak liburutegi publikoa sortzeko aukera ematen duen. Informazio guztia gordetzeko, hainbat karpeta eta fitxategi ditu liburutegi horrek, eta, horrela, ikasle guztiek baliatzen zuten zerbitzua. Zehazki, ikasleek artikulak gorde ahal izan zituzten, etiketen bitartez katalogatu karpeten edo zerrenden barruan, eta ikaskideekin partekatu, artikulua horiek informazio-iturri gisa erabili zitezten.

Twitter ere hasiera-hasieratik erabili zen. ELE ikasgelan Twitter baliatuz lortu nahi da ikasleek tresna hori erabiltzea beren PLEa eta PLNa gaztelaniaz sortzen eta konfiguratzeko joateko baliabide gisa. Sarrera-testuen itu-

⁹ <http://podcasteleunica.wordpress.com>

¹⁰ <http://podcasteleunica.ivoox.com>

rri bat, zeinak aukera emango dien ikasleei eskuratzeko haientzat garrantzizkoa den informazioa eta hizkuntzaren alorrean nahiz arlo pertsonalean hazteko bide emango diena. Hasiera-hasieratik, ahaleginak egin genituen Twitter erabil zezaten gaien, gertakarien eta pertsonen jarraipena egiteko, eta tresna horretara ohi zitezten. Argi dago interakzioak funtsezko zeregina betetzen duela hizkuntzak ikastean; horregatik, Twitter saiatzen da partaidetza handiagoa sortzen ikasgelatik kanpora izaten diren interakzioetan. Twitter erabiltzeak sustatu egiten du berriak Interneten bilatzea, lan-kidetza, talde-lana, interakzioa ingurune birtualetan, kultura-arloko eta gizarte-arloko trukea, baita alderdi instrumentala, soziopragmatikoa, zibikoa eta ikastekoa ere. Hiru tresna horiekin amaitu zen informazioa lortzeko eta kudeatzeko fasea.

Ikasleek beren lanerako baliagarriak ziren iturriak aukeratu ondoren —egunkarietako artikulak, blog-sarrerak, azalpen-bideak eta abar—, edukia lantzeko faseari ekin zioten. Horretarako, Googleren zerbitzuetako bat erabili zuten: Google Drive, online artxiiboak biltegian gordetzeko zerbitzu bat da, aukera ematen diguna dokumentuak sortzeko, partekatzeko, aldatzeko eta kudeatzeko, eta ahalbidetzen duena taldeko kideen arteko elkarlana. Erabiltzaileek sarean sortu, partekatu eta gorde ditzakete fitxategiak, eta, horrezaz gainera, aldi berean eta denbora errealean egin dezakete lan taldeko gainerako kideekin.

Eduki berria landu ondoren, ikasleak argitara emateko eta hedatzeko fasean sartu ziren. Horretarako, Blogger zerbitzua erabili zuten. Bloga da ikas-kuntzarako inguruneak eta sare pertsonalak garatzeko tresna bat, zeinak ahalbidetzen duen partekatzea ezagutza berria edo informazioa bilatu, iragazi eta hautatu ondoren ebaluazio kritikoa eta birnahasketa egin ostean sortutako ezagutza. Ikasleek podcastaren bloga erabili zuten, proaktiboki produzitzeko eta pixkanaka informazioaren *prosumitzaile* (informazioaren ekoizle eta kontsumitzaile) bihurtzeko. Blogaren bitartez, ikasleek euskarri erraza eta intuitiboa erabili zuten, eta era horretara gauzatu zuten azken produktua. Argitara emateko fase horretan, hizkuntza multimodalaren erabileraren dela medio, gaitasun komunikatibo digitala garatzean garrantzirik handiena duen kontzeptuetako bati egin behar izan zioten aurre ikasleek: Creative Commons lizentziei. Lizentzia-mota horrek ahalbidetzen du lehenetik landutako edukiak erabiltzea, aldatzea, zabaltzea, partekatzea eta hedatzea, betiere egilearen baimenak errespetatuz.

Azkenik, ikasleak beren lana hedatzeko fasean sartu ziren. Garrantzitsua da gogoratzea hedapen-fasea ez dagoela soilik lan digitalean, hau da, ez dela egiten soilik gure edukia bukatuta dagoenean. Oso garrantzitsua da fase bakoitzean egitea hedatze-lana. Zehazki, ikasleek tresna eta sare sozialak (Facebook eta Twitter) erabili zituzten, egindako lanari ahalik eta hedapenik handiena emateko.

Tresna eta jarduera horiek, gaitasun komunikatiboa hobetzeaz gain, gaitasun eta trebetasun digitalak garatu nahi dituzte (trebetasun instrumentala, soziopragmatikoa, zibikoa eta ikasten ikasi), horiek guztiak ezinbestekoak baitira informazioaren gizaratean ikasteko (bilatu, lortu, prozesatu, ebaluatu eta komunikatu).

4.2 Podcast bidezko ProsumitzaileakELE proiektua (etengabeko beta)

ProsumitzaileakELE proiektua sortu zen sare sozialek elkarlanean aritzeko eskaintzen diguten aukera baliatuz, eta, baita ere, ikasleek gaztelania atzerriko hizkuntza gisa ikas dezaten mundu osoko irakasleen gogoia eta indarra gehituta. Proiektu horrek zabalik jarraitzen du, geroago sor litezkeen elkarlanean begira, eta hortik datorkio *etengabeko beta* terminoa —hau da, zabalik eta etenik gabe eraldatzen—.

Parte-hartzaileak eta argitara emateko maiztasuna

Maila guztiek parte har dezakete (A1etik hasita C2raino), programa ikasleen premietara egokituta. Irakasle bakoitza bere ikasle-taldearekin arduratuko da lana behin argitaratzeaz, parte hartzen duten taldeen txanda amaitu arte; eta azken taldeak argitara ematen duenean, berriro hasiko dira (malgutasunez, jakina).

Gai bera jorratzen dute, ala talde bakoitzak nahi duenari buruz hitz egin dezake?

Oso malguak gara horri dagokionez, eta eztabaida era irekian egiten dugu geure ikasleekin. Ikasleek erabaki ditzatela gehien interesatzen zaizkien gaiak, betiere irakasleen laguntza eta orientaziopean: beren jatorriko herrialdeek gaur egun bizi duten egoera soziala, kultura, politika, kirola; aukera-mor-do bat, azken batean.

Editatzeko eta argitara emateko egin beharreko urratsak (irizpide nagusi modura)

1. Lehenik eta behin, ados jarri ikasleekin, podcastaren edukia erabakitzeke.
2. Erabili elkarlanean aritzeko Google Driveko dokumentu ireki bat, prosumidoresele@gmail.com kontutik ireki eta parte-hartzaileekin partekatu; parte-hartzaileek beren profila izango dute ingurunean. Dokumentu horretan, programaren testua idatzi. Horrela, gainerako ikaskuntza-komunitateak (ikasleek nahiz irakasleek) dokumentuaren bilakaera jarraitu ahal izango du, eta iruzkinak egin dokumentuan bertan.
3. Zehaztu ondoren, grabazioaren eta edizioaren fasera igaro; horretarako, Audacity erabiltzen da. Jamendo-n eskuragarri dagoen musika erabili programa muntatzeko, eta Ivoox.com biltegian¹¹ gorde.

¹¹ http://www.ivoox.com/podcast-podcast-prosumidoresele_sq_f1101389_1.html

4. Programa prest dagoenean, blogean argitaratu¹²!
5. Programaren gaia aurreratuko dugu, blogean sarrera bat eginez testu multimodal batekin.

Programaren egitura

Gaingiroki, audioan honako hauek sartuko dira:

- Programaren sarrera labur bat. Ondoren, parte-hartzaileen aurkezpenak.
- Programa osoa.
- Agurra eta amaiera.

Programaren iraupena

Sarrera eta sintonia gehitu behar direnez, programaren edukiak 15 minutu baino gehiago ez irautea gomendatzen dugu.

Argitalpenen maiztasuna

Erabaki dugu denbora zehaztu gabe argitaratzen joatea, lantaldeek dituzten aukera eta baliabideen arabera. Horrek malgutasun handiagoa eta estres gutxiago emango luke programa gauzatzean.

Googleren zerbitzuak

- GDrive, idatzizko produkzioa kudeatzen, antolatzen, partekatzen eta elkarreragina izaten laguntzeko.
- Blogger, argitara emateko.
- Ivoox, programen audioa kokatzeko.
- Diigo, ikasleek lan egiteko erabiltzen duten eduki guztia gordezeko eta partekatzeko.

5. Ondorioak

Ondorio gisa, nire gogoetak partekatu nahiko nituzke *LdeLenguaren* 64. programan¹³ sortu zen elkarrizketa-formatu honetan:

Ikasleek eta irakasleak zenbaterainoko dedikazioa eskaini behar diote ezaugarri hauek dituen proiektu bati?

Irakasleak programaren hasierako eredia egituratu behar du, ikasleek gidoi egonkor samar bat eduki dezaten; ziurtatu behar du ondo dabiltzala alderdi teknikoak (editatzeko programa, mikrofonoa, giro-soinua eta abar);

¹² <http://podcastprosumidoressele.blogspot.it>

¹³ <http://eledelengua.com/ldelengua-64-con-hector-rios/>

utzi behar du ikasleek fase bakoitzean ikertu dezaten eta beren bidea bila dezaten; gogotsu mantendu behar du ikaskuntza-komunitatea, eta ikasle-en irudimena sustatu.

Ikasleek jabetu behar dute zeregin aktiboa dutela proiektuaren fase guztietan; gainerako ikaskideei entzuteko eta haiekin hitz egiteko gaitasuna izan behar dute, xedea izanik guztien ongia lortzea. Ikasleek egiten duten lanari esker, hizkuntza-trebetasunak garatuko dituzte: ahozko adierazpena eta ulermena, idatziaren adierazpena eta ulermena, eta ahozko interakzioa; eta, era berean, gaitasun digitalak garatuko dituzte: informazioa bilatzea, balioa eta interesa duten berriak hautatzea eta bereiztea, talde-lana, denboraren banaketa eta antolamendua, eta taldearen interakzioa eta elkarlana, ikaskuntza-komunitatearen onerako.

Zure ustez, zergatik da interesgarria denbora eskaintzea podcasta produzitzeari, gaztelania atzerriko hizkuntza gisa ikasteko ikasgaiari?

Ikasleen motibazioa oso handia izaten da horrelako proiektuetan. Hizkuntza-trebetasunak lantzea gaitasun komunikatibo digitalak garatzearekin batera areagotu egiten du irakas-ikas prozesuaren balioa. Ikasleetako batek ondo aski esan zuen: “ez ziren konturatzen ari zer ari ziren jartzen praktikan proiektuaren fase bakoitzean; denbora ziztu bizian igaro zen, ‘murgiltze’ linguistikoaren testuinguruan lan eginda”. Nik uste dut autonomia lortzeko irekitzen diegun bidea dela alderdirik garrantzitsuena. Gero eta gehiago nahi dute, eta gero eta gogo handiagoz.

Irakasle gisa, zer ikasi duzu podcastarekin izan duzun esperientzian?

Ikasi dut programazio on batek asko errazten digula lana, baina ez dugula programa horretara estuegi mugatu behar. Ez dakit argi adierazi ote dudan, uste dut ikasleak guk uste baino ezagutza handiagoarekin iristen direla ikasgelara eta, prozesuen ardura eta lan-faseak egituratzearen ardura ere ematen badiegu, izugarri handitzen dela ikasleen inplikazio-maila. Funsezkoa da malgu aritzea, eta, askotan, ikasleek positiboki harritzen gaituzte.

Itzultzailea: IVAPeko Itzultzaile Zerbitzu Ofiziala

Bibliografía

- Adell Segura, J. eta Castañeda Quintero, L. (2010). Los Entornos Personales de Aprendizaje (PLE): una nueva manera de entender el aprendizaje. In R. Roig Vila eta M. Fiorucci (ed.), *Claves para la investigación en innovación y calidad educativas. La integración de las Tecnologías de la Información y la Comunicación y la Interculturalidad en las aulas. Stumenti di ricerca per l'innovazioni e la qualità in ambito educativo. La Technologie dell'informazione e della Comunicaciones e l'interculturalità nella scuola*, (11-27 or.). Alcoy: Marfil –Roma TRE Università degli studi
- Alonso, N. (2012, urriaren 21a) Podcast en el aula. Guía rápida. [Blog-sarrera]. Hemendik berreskuratua de: http://www.educacontic.es/blog/podcast-en-el-aula-guia-rapida?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+educacentic+%28Educa+con+TIC%29
- Arnold, J. (2000). *La dimensión afectiva en el aprendizaje de idiomas*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Castañeda, L. eta Adell, J. (ed.). (2013). *Entornos personales de aprendizaje: claves para el ecosistema educativo en red*. Alcoy: Marfil.
- García Santa-Cecilia, A. (1995). *El currículo de español como lengua extranjera*. Madrid: Edelsa.
- González, M. (2008, martxoaren 22a) (eguneratua: 2014, azaroaren 10a). El podcast, su uso didáctico, idiomas e interculturalidad. [Blog-sarrera]. Hemendik berreskuratua: <http://www.cuadernointercultural.com/tic-tools/herramientas-2-0/el-podcast-y-su-uso-didactico/>
- HABE. (2005). *Hizkuntzen ikaskuntza, irakaskuntza eta ebaluaziorako Europako Erreferentzia Markoa*. Donostia: Eusko Jaurlaritza
- Herrera, F. (2011). Aprendizaje en red y actividades digitales significativas. *Mosaico*, 28, 4-7. Hemendik berreskuratua: franherrera.com/almacen/franherrera-mosaico-28.pdf
- Holec, H. (1984). *Autonomía bigarren hizkuntzaren ikaskuntzan*. HABE: Donostia.
- Hsiao, D. (2012). Reflexiones de estudiantes taiwaneses en la transcripción y producción de podcast. *SinoELE Revista de Enseñanza de ELE a hablantes de chino*, 6, 103-121. Hemendik berreskuratua: http://www.sinoele.org/images/Revista/6/hsiao_103-121.pdf
- Magro, C. (2013, abuztuaren 13a). La escuela en tiempos de redes: documento por una educación conectada. [Blog-sarrera]. Hemendik berreskuratua : <http://blog.educalab.es/intef/2013/08/30/educacionconectada/>
- Mora Teruel, F. (2013). *Neuroeducación. Solo se puede aprender aquello que se ama*. Madrid: Alianza Editorial.
- O'Malley, J.M. eta Chamot, A. U. (1990). *Language Learning Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Reig, D. (2012). *Socionomía, ¿vas a perderte la revolución social?* Barcelona: Ediciones Deusto.
- Rifkin, J. (2014). *La sociedad de coste marginal cero*. Barcelona: Editorial Paidós.
- Ríos, H. (2011). *Estrategias de aprendizaje y autonomía en los manuales Aula*. [Masterreko memoria]. Universitat de Barcelona, Departament de Didáctica de la Llengua i Literatura. Hemendik berreskuratua: <http://www.mecd.gob.es/redele/Biblioteca-Virtual/2011/memoriaMaster/1-Trimestre/HectorRios.html>
- Ríos, H. (2012). *Opiniones de tres estudiantes italianos de ELE sobre el enfoque por tareas orientado a la acción con la implementación de tareas web 2.0*. [Master bukaerako lana]. Universitat de Barcelona, Facultat de Formació del Professorat. Hemendik berreskuratua: http://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/32762/1/Hector_Rios_trabajo_fin_master_DLL.pdf
- Ríos, H. eta Zizi, D. (2013). *Estudio de creencias: la percepción de ocho estudiantes de ELE acerca de un curso de traducción orientado a la acción por medio de herramientas web 2.0*. Hemendik berreskuratua: <https://es.scribd.com/doc/181158374/Estudio-de-creencias-la-percepcion-de-ocho-estudiantes-italianos-de-ELE-acerca-de-un-curso-de-traducion-orientado-a-la-accion-por-medio-de-herramientas-web-2-0>

- Torres, L. (2010). *Competencia Digital en la enseñanza y aprendizaje de ELE*. Hemendik berreskuratua: <http://www.slideshare.net/lolatorres/aprender-a-aprender-competencia-digital-y-entornos-personales-de-aprendizaje-aprenderaaprendercompetenciadigi>
- Trujillo, F. eta Conecta 13 (2014). *Artefactos digitales. Una escuela digital para la educación de hoy*. Barcelona: Editorial Graó.
- Trujillo, F. (koord.). (2012). *Propuestas para una escuela en el siglo XXI*. Madrid: Editorial Catarata.
- Wegner, D.M. eta Sparrow, B. (2007). The puzzle of co-action. In D. Spurrett, D. Ross, & H. Kincaid (ed.), *Distributed Cognition and the Will: Individual Volition in Social Context*. Cambridge, MA: MIT Press.